

Μητσέλος Α. & Σ.
Δουλεύοντας κείμενα από τους Φακέλους Υλικού
Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2019

Μια πρώτη συνολική προσέγγιση

«Κανείς δε στέλνει σήμερα γράμματα»

Τσαλίκογλου, Φ. (2008). *Δε μ' αγαπάς. Μ' αγαπάς. Τα παράξενα της μητρικής αγάπης. Τα γράμματα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη στην κόρη της Μαργαρίτα Καραπάνου*. Αθήνα: Καστανιώτης. 48-49.

Το κείμενο αποτελεί μια νοσταλγική ματιά της Φ. Τσαλίκογλου πάνω στο ζήτημα της επικοινωνίας με τον Άλλο μέσα από την έντυπη αλληλογραφία, η οποία τείνει να «αχρηστευθεί» στην εποχή μας λόγω της εισβολής των νέων τεχνολογιών στον χώρο της επικοινωνίας.

Κανείς δε στέλνει σήμερα γράμματα

Εισαγωγικό σημείωμα

Η Φωτεινή Τσαλίκογλου είναι συγγραφέας και καθηγήτρια Ψυχολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Στο συγκεκριμένο έργο αποτυπώνει την ιδιαίτερη σχέση μητέρας και κόρης, και ταυτόχρονα τη σχέση δυο κορυφαίων εκπροσώπων της ελληνικής πεζογραφίας, μέσα από τα γράμματα που έστειλε η μια στην άλλη τη δεκαετία 1960-1970.

Το κείμενο με τίτλο «Κανείς δε στέλνει σήμερα γράμματα» είναι διασκευασμένο απόσπασμα τμήματος της εισαγωγής του βιβλίου. Προσφέρεται για μια σπουδή πάνω στα ζητήματα της κατασκευής του Εαυτού και της επικοινωνίας με τον Άλλο μέσα από την έντυπη αλληλογραφία.

Κείμενο

Να γράφεις γράμματα. Να επικοινωνείς με τον απόντα.

Ποιος αλληλογραφεί σήμερα; Από τα βάθη των αιώνων, τα ιδιωτικά γράμματα έριχναν ασταμάτητα γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο απουσίες. Εδώ και αιώνες, «γράφω ένα γράμμα» σήμαινε «παρεμβαίνω σε αυτό που λείπει». Εδώ και αιώνες, το γράμμα ήταν ένας μονόλογος που ονειρευόταν το διάλογο. «Στέλνω μια επιστολή» σήμαινε «υποδύομαι μια «δια ζώσης» συνομιλία που λανθάνει». Ο άλλος που λείπει κάνει το γράμμα να υπάρχει. Όμως, δεν υπάρχει η φωνή μέσα σε αυτό, δεν υπάρχει το βλέμμα, το δέρμα, η μυρωδιά, δεν υπάρχει το άγγιγμα. Λείπει ο ήχος της φωνής που μπορεί να ζεστάνει ή να παγώσει την καρδιά, λείπει η βλεμματική επαφή που μπορεί να κάνει τον αποδέκτη του γράμματος να νιώσει ζωντανός ή νεκρός. Κι όμως η απόσταση πληγώνει, αλλά και προστατεύει. Το κάθε γράμμα ένας περιφρουρημένος τόπος. Ο επιστολογράφος, δίχως να εκτίθεται στην αμεσότητα του βλέμματος και της παρουσίας του άλλου, διαχειρίζεται κατά βούληση την εικόνα του εαυτού του. Για αιώνες, τα γράμματα λειτουργούσαν σαν ένας επιλεκτικός καθρέπτης του εαυτού.[...]

Ποιος αλληλογραφεί σήμερα; Τα νέα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, η δυνατότητα μιας «εδώ και τώρα, αυτή-τούτη-τη-στιγμή» επικοινωνίας αχρήστεψαν και έθεσαν εκτός τόπου και χρόνου το λόγο ύπαρξης των γραμμάτων. [...] Ποιος αντέχει σήμερα να περιμένει τρεις, τέσσερις, πέντε μέρες για την παραλαβή ενός γράμματος; Οι πιο ανυπόμονοι, με τα εξηρες τότε γράμματα, σήμερα θα πέθαιναν από αδημονία. Κι όμως, αυτή η μη απαντοχή στην αναμονή, αυτή η βουλιμία του εφήμερου και της στιγμής υπονομεύει αυτό που υποτίθεται ότι αναζητά: την επαφή με τον άλλο.

Τσαλίκογλου, Φ. (2008). *Δε μ' αγαπάς. Μ' αγαπάς. Τα παράξενα της μητρικής αγάπης. Τα γράμματα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη στην κόρη της Μαργαρίτα Καραπάνου.* Αθήνα: Καστανιώτης. 48-49.

Κανείς δε στέλνει σήμερα γράμματα

I. Κατανοώντας τις πληροφορίες / ιδέες του κειμένου: Πλαγιότιτλοι - πύκνωση κειμένου

1η: Τα γνωρίσματα της έντυπης αλληλογραφίας (ή η έντυπη αλληλογραφία ως υποκατάστατο της φυσικής επικοινωνίας και ως κατασκευή του Εαυτού)

Για μια μεγάλη ιστορική περίοδο η έντυπη αλληλογραφία υπήρξε ένα υποκατάστατο της φυσικής συνάντησης, εφόσον πρόκειται για επικοινωνία χωρίς παρόντα συνομιλητή. Αυτή η απόσταση ανάμεσα στον αποστολέα και τον παραλήπτη από τη μια πλευρά στερεί την αμεσότητα της φυσικής επαφής και από την άλλη επιτρέπει την προβολή μιας επιμελημένης εικόνας του Εαυτού.

2η: Η υποβάθμιση / αχρήστευση της αλληλογραφίας στην εποχή μας

Η έντυπη αλληλογραφία αχρηστεύεται στις μέρες μας από την εισβολή των ηλεκτρονικών μέσων που καταργούν χρονικά και γεωγραφικά εμπόδια και ικανοποιούν την ανυπομονησία του σημερινού ανθρώπου για ακαριαία επικοινωνία, σε βάρος - σύμφωνα με τη συγγραφέα- της ουσιαστικής επαφής.

II. Σχολιάζοντας ιδέες / στοχεύσεις

1. Να σχολιάσετε τον τίτλο του κειμένου λαμβάνοντας υπόψη και τα ερωτήματα που διατυπώνονται στο κείμενο. Συμφωνείτε με τη θέση που εκφράζει;

Ο τίτλος του κειμένου «Κανείς δε στέλνει σήμερα γράμματα» συνιστά μια ρητή διαβεβαίωση που εκφράζει την παραδοχή της απώλειας ενός παραδοσιακού τρόπου επικοινωνίας, της έντυπης αλληλογραφίας. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από τα επαναλαμβανόμενα ρητορικά ερωτήματα «Ποιος αλληλογραφεί σήμερα;» που κατευθύνουν τον αναγνώστη σε μια αυτονόητη αρνητική απάντηση.

Η διαβεβαίωση αυτή εμπεριέχει, βέβαια, μια κάποια υπερβολή και γενίκευση, («Κανείς») δηλωτική της απογοήτευσης της συγγραφέα από την κυρίαρχη τάση. Πρέπει να σκεφτούμε ότι υπάρχουν και σήμερα ορισμένοι οι οποίοι επιμένουν στη γοητεία των έντυπων γραμμάτων. Αποτελούν όμως μια ασήμαντη εξαίρεση, διαρκώς μειούμενη, που επιβεβαιώνει

την κυρίαρχη τάση. Ο καθημερινός / μέσος άνθρωπος «δε στέλνει σήμερα γράμματα», αλλά προτιμά την ταχύτητα των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας.

2. Ποια είναι σύμφωνα με τη Φ. Τσαλίκου τα μειονεκτήματα της έντυπης αλληλογραφίας σε σχέση με τη φυσική επαφή και τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας της εποχής μας;

Σύμφωνα με τη συγγραφέα, η έντυπη αλληλογραφία συνιστά υποκατάστατο της φυσικής συνάντησης, εφόσον πρόκειται για επικοινωνία χωρίς παρόντα συνομιλητή. Αυτή η απουσία του Άλλου στερεί την αμεσότητα και αυθεντικότητα της "πρόσωπο με πρόσωπο" συνομιλίας. Απουσιάζει ο αυθορμητισμός, οι αλλαγές στον τόνο της φωνής, στις αντιδράσεις του προσώπου ή στη στάση και τις κινήσεις του σώματος · μια σιωπηλή γλώσσα που συχνά αποκαλύπτει περισσότερα και πιο αληθινά αισθήματα και σκέψεις από τα λόγια του συνομιλητή.

Από την άλλη, αυτός ο τρόπος επικοινωνίας υστερεί έναντι των σύγχρονων ηλεκτρονικών μέσων ως προς την ταχύτητα της επικοινωνίας. Τα κοινωνικά δίκτυα καταργούν τη χρονική απόσταση και την αναμονή της απάντησης του άλλου, στοιχεία που χαρακτηρίζουν την έντυπη αλληλογραφία, Καθιστούν εφικτή την ακαριαία επικοινωνία και ικανοποιούν τη «βουλμία του εφήμερου».

3. Ποιες ιδέες για την αξία της έντυπης αλληλογραφίας μπορείτε να αντλήσετε από το κείμενο; Πως αποδίδονται αυτές εκφραστικά;

Σύμφωνα με τη Φ. Τσαλίκου, η έντυπη αλληλογραφία:

- ικανοποιεί την προσπάθεια των ανθρώπων να υπερβούν τις αποστάσεις (γεωγραφικές και χρονικές) και να συνομιλήσουν με τον απόντα Άλλο (« τα ιδιωτικά γράμματα έρχονταν ασταμάτητα γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο απουσίες»),
- δίνει τη δυνατότητα για επιλεκτική παρουσίαση των σκέψεων, των συναισθημάτων και γενικότερα της εικόνας του αποστολέα («επιλεκτικός καθρέπτης του εαυτού»),
- προφυλάσσει από την ανεπιθύμητη αποκάλυψη σκέψεων ή συναισθημάτων, εφόσον το γράμμα δεν επιτρέπει στον παραλήπτη να διεισδύει στις εσωτερικές καταστάσεις που ο αποστολέας δεν επιθυμεί να αποκαλύψει («Το κάθε γράμμα ένας περιφρουρημένος τόπος»).
- στηρίζεται στην αναμονή, στοιχείο που τροφοδοτεί την επαφή με τον Άλλο, σε αντίθεση με τη βουλμία του εφήμερου των ηλεκτρονικών μέσων, που την υπονομεύει.

4. Σύμφωνα με το εισαγωγικό σημείωμα, το κείμενο προσφέρεται για μια σπουδή πάνω στο ζήτημα της κατασκευής του Εαυτού μέσα από την έντυπη αλληλογραφία. Ποιες απόψεις διατυπώνονται στο κείμενο πάνω σε αυτό το ζήτημα και με ποια εκφραστικά μέσα αποδίδονται;

Η απόσταση αποστολέα και παραλήπτη καθιστά την επικοινωνία ελεγχόμενη. Απουσιάζει ο αυθορμητισμός, οι αλλαγές στον τόνο της φωνής, στις αντιδράσεις του προσώπου ή στη στάση και τις κινήσεις του σώματος. Μια σιωπηλή γλώσσα που συχνά αποκαλύπτει περισσότερα και πιο αληθινά στοιχεία από τα λόγια του συνομιλητή. Η απόσταση προστατεύει από την παρατήρηση του Άλλου, την αποκάλυψη αυθεντικών συναισθημάτων ή σκέψεων, την παρορμητική αντίδραση. Το γράμμα δεν επιτρέπει στον παραλήπτη να διεισδύει στις βαθύτερες σκέψεις του αποστολέα, είναι -σύμφωνα με τη μεταφορά- «ένας περιφρουρημένος τόπος». Μπορεί να παρομοιαστεί με έναν καθρέπτη διαμορφωμένο έτσι, ώστε να αλλοιώνει την πραγματική εικόνα σύμφωνα με τις επιθυμίες μας ή να αντανακλά μόνο ένα μέρος της («σαν ένας επιλεκτικός καθρέπτης του εαυτού»). Τα άτομα που αλληλογραφούν έχουν το χρόνο και τη δυνατότητα να επιμελούνται την εικόνα που προβάλλουν για τον εαυτό τους μέσα από την επιστολή: να επιλέγουν τι και πώς θα πουν, τη γλώσσα και το ύφος που θα χρησιμοποιήσουν, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που θα εκφράσουν ή θα αποκρύψουν. Με λίγα λόγια, να προβάλλουν στον Άλλο την εικόνα για τον εαυτό τους που οι ίδιοι θέλουν αυτός να δει, όπως ακριβώς κάνει ένας επιλεκτικός καθρέπτης.

III. Προσεγγίζοντας τη δομή και τη γλώσσα του κειμένου

1. Να εξηγήσετε το περιεχόμενο των παρακάτω εκφραστικών μέσων:

Επαναλήψεις: «Από τα βάθη των αιώνων..., Εδώ και αιώνες..., Εδώ και αιώνες..., Για αιώνες...».

Απάντηση: τονίζουν την ιστορικότητα / διχρονικότητα της έντυπης αλληλογραφίας και τη σύγκριση με το σήμερα.

Προσωποποιήσεις: «τα ιδιωτικά γράμματα έριχναν ασταμάτητα γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο απουσίες», «το γράμμα ήταν ένας μονόλογος που ονειρευόταν το διάλογο».

Απάντηση: τα γράμματα αποκτούν ιδιότητες προσώπου, έχουν ενεργητικό ρόλο. Τονίζεται ο ρόλος τους στην αγωνιώδη προσπάθεια υπέρβασης της απουσίας του Άλλου.

Μεταφορά: «ένας περιφρουρημένος τόπος» (δες παραπάνω)

Παρομοίωση: «αν ένας επιλεκτικός καθρέπτης του εαυτού» (δες παραπάνω)

Ρητορικές ερωτήσεις: «Ποιος αλληλογραφεί σήμερα;»

Απάντηση: οδηγούν στην εκμαίευση της αρνητικής απάντησης του αναγνώστη, επιβεβαίωση της άποψης που διατυπώνεται στον τίτλο.

2. Πως θα μπορούσαμε να αποδώσουμε το περιεχόμενο των παρακάτω προτάσεων χρησιμοποιώντας αναφορική λειτουργία της γλώσσας:

i. « Από τα βάθη των αιώνων, τα ιδιωτικά γράμματα έριχναν ασταμάτητα γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο απουσίες» => Από πολύ παλιά η έντυπη αλληλογραφία υπήρξε μέσο για ρη διατήρηση της επικοινωνίας ανάμεσα σε ανθρώπους που βρίσκονταν μακριά.

ii. «Λείπει ο ήχος της φωνής που μπορεί να ζεστάνει ή να παγώσει την καρδιά» => Στην έντυπη αλληλογραφία δεν υπάρχει ο ήχος της φωνής των συνομιλητών, ο οποίος προκαλεί θετικά ή αρνητικά συναισθήματα.

iii. «Το κάθε γράμμα ένας περιφρουρημένος τόπος» => Το γράμμα δεν επιτρέπει στον παραλήπτη να κατανοήσει σκέψεις και συναισθήματα που ο αποστολέας δεν επιθυμεί να αποκαλύψει.

IV. Επεκτείνοντας τους προβληματισμούς του κειμένου

1. Ποιες άλλες ιδέες / επιχειρήματα θα μπορούσατε να προσθέσετε σε αυτές του κειμένου όσον αφορά την αξία της έντυπης αλληλογραφίας;

2. Η συγγραφέας αναφέρεται στη δυνατότητα κατασκευής του εαυτού μέσω της έντυπης αλληλογραφίας. Πιστεύετε ότι αυτό μπορεί να συμβαίνει στην επικοινωνία με τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα;

3. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι « η μη απαντοχή στην αναμονή, αυτή η βουλιμία του εφήμερου και της στιγμής υπονομεύει αυτό που υποτίθεται ότι αναζητά: την επαφή με τον άλλο». Ποια είναι η δική σας άποψη για το θέμα; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.